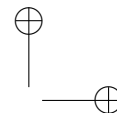

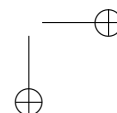
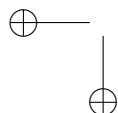
“arheccl3” — 2017/7/5 — 20:58 — page 1 — #1

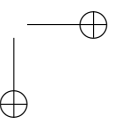
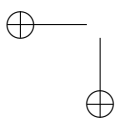
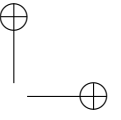
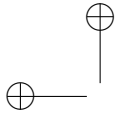

C. Tóth Norbert

Magyarország késő középkori főpapi archontológiája

Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és
jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig

A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai
Források, feldolgozások

C. Tóth Norbert

**Magyarország késő-középkori
főpapi archontológiája**

Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és
jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig

Győr

2017

A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai
Források, feldolgozások 27.

Publikationen des Diözesanarchivs von Raab
Quellen, Studien 27

A kötet megjelenését a

támogatta.

Szerkesztő: Nemes Gábor

Mutató: C. Tóth Norbert

Az angol rezümét fordította: Vajk Ádám

Címlapterv: Kurcsis László

A címlapon lévő reneszánsz miseruha és mitra a Győri Egyházmegyei Kincstár
és Könyvtár műtárgya (Ltsz. 75.167.1. és 89.52.1.).

Fotó: Szabó Béla (www.belafoto.hu)

HU ISBN 978-615-5035-15-9

HU ISSN 1786-6480

© C. Tóth Norbert 2017.

© Egyházmegyei Levéltár, 2017.

Kiadja a Győri Egyházmegyei Levéltár

Felelős kiadó: Vajk Ádám igazgató

Tipográfia és tördelés: Neumann Tibor

Nyomdai munkálatok: Kódex Könyvgyártó Kft.

Megjelent 500 példányban

Tartalomjegyzék

Előszó	7
Rövidítésjegyzék	17
Konkordancia a kötetben szereplő püspökségek neveihez	18
Archontológia	21
Esztergomi érsek	23
Kalocsa-bácsi érsek	34
Argyasi püspök	40
Boszniai püspök	41
Csanádi püspök	44
Egri püspök	46
Erdélyi püspök	57
Győri püspök	69
Knini püspök	76
Korbáviai/modrusi püspök	78
Milkói püspök	80
Moldva(bánya)i püspök	82
Nándorfehérvári püspök	83
Nyitrai püspök	84
Pécsi püspök	89
Scardonai püspök	94
Szerémi püspök	96
Szörényi püspök	101
Traui püspök	103
Váci püspök	104
Váradai püspök	108
Veszprémi püspök	115
Vidini (bodonyi) püspök	122
Zágrábi püspök	124
Zenggi püspök	133
Fehérvári prépost	136
Pozsonyi prépost	138
Szepesi prépost	142

Bibliográfia	145
Levéltári rövidítések	145
Forráskiadványok	145
Adattárak, szakirodalmi munkák	153
Névmutató	165
Summary	201

Előszó

Az egyházi archontológiáról

A késő középkor kutatásával foglalkozva általában azt gondoljuk, hogy jól-lehet a politika-, társadalom- vagy gazdaságtörténet vonatkozásában még meg-lehetősen sok probléma vár megoldásra, ám az egyes magyarországi püspökségek története, azonfelül is főpapjaik személye már többé-kevésbé ismert.

Az első, az akkori tudományos igényeknek megfelelő egyházi archontológi-ákat Schmitth Miklós jezsuita teológus készítette a 18. század második fe-lében: az esztergomi érsekekről 1752-ben,¹ az egi püspökökről 1768-ban² jelent meg munkája. Alig egy évtizeddel később, 1776-ban Pray György publikálta a magyar főpapi karról szóló munkájának első kötetét.³ Közel száz évvel később, 1864-ben jelent meg Mendlik Ágoston munkája a IX. Pius pápa korában működő főpapok életrajzaival, illetve az egyes érseksé-gek és püspökségek, valamint prépostságok élén – az alapításuktól kezdve – álló személyek névsorával és időkörével.⁴ A 19. század folyamán még jó néhány egyházmegye papi névtára (schematizmusa) napvilágot látott, de a 20. század második feléig az archontológiai munkák készítésében érdemi előrelépés nem történt. Ennek okai között megtaláljuk azt, hogy három egyházmegyét (Esztergom, Pécs és Veszprém) leszámítva nem történt meg a források szisztematikus feltárása, noha hosszabb időszakot átfogó, va-tikáni források kiadó munkák készültek (LUKCSICS I–II.). Másfelől né-mileg elkényelmesítette a kutatást Konrad Eubel monumentális művének (HC) megjelenése az 1900-as évek fordulóján: ebben minden egyházme-gye csaknem minden főpapjának neve megtalálható – a vatikáni források alapján.⁵ E helyzetben a változás a hazai forráskiadási tevékenység felfu-tásának volt köszönhető: a Zsigmondkori Oklevéltár, majd az Anjou-kori oklevéltár köteteinek megjelenésével, illetve a 2000-es években a római kutatások fellendülésével rengeteg új forrás vált ismertté, amelyek alap-ján lehetőség nyílik a magyarországi főpapi kar személyi összetételének vizsgálatára és méltóságviselési időszakuk pontosítására.⁶

¹ SCHMITTH: *Archi-Episcopi Strigonienses*.

² SCHMITTH: *Episcopi Agrienses*.

³ PRAY: *Specimen I*.

⁴ MENDLIK: *Püspöki kar*.

⁵ Eubel első kötetének megjelenése után nem sokkal Récsey Viktor a *Magyar Sion* 1899. szeptember 25-én napvilágot látott számában – kivonatolva Eubelt – közölte a magyar főpapok neveit és méltóságviselésük dátumát; l. RÉCSEY: *Magyarország főpapsága*.

⁶ Minderre bővebben l. az egyes munkák előszavát.

A helyzet azonban korántsem ilyen egyszerű: ugyan valóban sok forrás és feldolgozás áll rendelkezésünkre, ám „rendszeres”, teljességre törekvő forráskiadvány-sorozat kötetünk időszakára vonatkozóan – ellentétben az előző évszázadokkal – nem áll rendelkezésre. Ráadásul a szakirodalomban található adatok egy része – látszólag vagy ténylegesen – egymással is ellentétben áll. Sőt, hogy még nehezebb legyen a helyzetünk, a kutatásba olyan püspökségeket is be kellett vonni, amelyekre létezésükön kívül néha egyáltalán nem rendelkezünk adatokkal egy adott időszakból. Persze mondhatnánk, hogy a főpapok névsora, hozzávetőleges méltóságviselésük ideje kis munkával, nem túl bonyolult módon összegyűjthető a királyi privilégiumok méltóságsorairól. Ez talán – több-kevesebb megszorítással (ezekre lásd alább) – Zsigmond király uralkodásának a végéig⁷ még igaz is lehet. Albert és I. Ulászló királyoknak azonban csak egy-egy, míg V. Lászlónak mindössze hét darab méltóságsoros oklevelét ismerjük,⁸ ami tekintve a kezdő és a záró időpont között eltelt húsz évet, meglehetősen kevés. A helyzet a későbbiekben némileg javult, hiszen Mátyás király idejéből, megkoronázásától kezdve uralkodásának végéig (1464–1490) ugyan több mint 200 darabot ismerünk, de ezek közel fele a kettős felségi pecsét használatba vételét követően, 1464 és 1465-ben keletkezett.⁹ Utódja, II. Ulászló király időszakából – habár 1493 közepéig nem használta kettőspecsétjét¹⁰ – az 1493 és 1516 közötti évtizedekből mégis közel 90 méltóságsoros privilégiumot ismerünk, ami arányaiban látszólag megegyezik a Mátyás uralkodása idején számolttal. Ám, ha jobban megvizsgáljuk őket, akkor rögtön kiderül, hogy ezek alig negyede keletkezett az 1500-as évvel kezdődő időszakban.¹¹ Már ez sem mondható tekintélyesnek, de még mindig több, mint az utolsó középkori magyar király uralkodása alatt keletkezett: II. Lajos király uralkodásának tíz évéből ugyanis egyetlenegy méltóságsoros privilégium sem ismert, amelynek magyarázata az, hogy a király nem vésetett kettőspecsétet.¹² A másik elővigyázatosságra készítendő ok pedig az, hogy a méltóságsorok egyrészt – mivel nem az éppen jelenlévő személyeket sorolják fel – nem feltétlenül tükrözik az adott időpontban méltóságot viselők teljes körét. Ráadásul az 1458 utáni méltóságsorokból jó néhány püspökség neve hiányzik: így például a dalmáciai püspöki székeket az 1420-as évekbeli uralomváltás miatt előbb folyamatosan üresedésben lévőnek tekintették,¹³ majd „megbékélve” a helyzettel – többségük – a raguzai, spalatói és zárai érsekek, a fárai, makarskai, nonai, sebenicói és traui püspökök – nevét elhagyták,¹⁴ míg a knini, korbáviai/modrusi és zenggi püspökök nevei megmaradtak a méltóságsorokban (ese-

⁷ Vö. Arch. 1301–1457. I. 549–564.

⁸ Arch. 1301–1457. I. 565.

⁹ Arch. 1458–1526. 167–272.

¹⁰ Vö. NEUMANN: Királyi aláírás.

¹¹ Arch. 1458–1526. 272–314.

¹² SZILÁGYI: Kancellária 50. 53. jegyz.

¹³ Vö. Arch. 1301–1457. I. 561–565.

¹⁴ Arch. 1458–1526. 12.

tenként még a scardonai püspökségé került be¹⁵). Végül, de nem utolsó sorban a méltóságsorokban megjelenő püspökök nem reprezentálják teljes egészében a magyar egyházi „közéletben” részt vevő, illetve jelenlévő személyeket, hiszen közéjük tartoztak azok a püspökök is, akiknek egyházmegyéje a hitetlenek kezén fekvő területeken (*in partibus infidelium*) feküdt, azaz méltóságuk csak címzetes volt (felsorolásukat lásd alább). Mindezek következtében nem maradt más lehetőség, mint az egyes érsekek és püspökök által kiadott oklevelek, illetve más oklevélkiadók szövegei alapján rekonstruálni az egyházmegyék főpapjainak archontológiáját. Ugyanakkor nem volt céлом a teljes eddigi – nagyobb részt – idejét múlt szakirodalom sok esetben téves adatainak ismételt beemelése, habár ennek feltárására sor került. (Jelenleg az esztergomi,¹⁶ a győri¹⁷ és a pécsi egyházmegye¹⁸ esetében rendelkezünk főpapjaik hivatalviselésének modern feldolgozásával.) A munka célja tehát, hogy lehetőleg teljes és megbízható alapot nyújtson a további kutatásokhoz.

Az adatgyűjtésről

Az archontológiában azok az egyházmegyes főpapok szerepelnek, akik a királyi privilégiumok méltóságsoraiiban megtalálhatók, illetve a forrásokban időről-időre előfordulnak (esztergomi és kalocsa-bácsi érsekek, boszniai, csanádi, egri, erdélyi, győri, knini, korbáviai/modrusi, nyitrai, pécsi, scardonai, szerémi, traui, váci, váradi, veszprémi, zágrábi, zenggi püspökök). Az egyházmegyék élén álló főpapok mellett helyet kaptak a gyűjtésben a főpapi jelvények viselésére jogosult társaskáptalanok (a székesfehérvári, a pozsonyi és a szepesi) prépostjai is. A vránai perjelek viszont – nem lévén ekkor már egyházi funkciójuk – nem szerepelnek az adatgyűjtésben.¹⁹ A püspökségek és társaskáptalanok helyet kaptak a nemrégiben megjelent „Magyarország világi archontológiája” című kötetben is,²⁰ így joggal merülhet fel a kérdés: miért van szükség ezek „újraközlésére”? Nos, egyfelől – ahogy mondani szokás – „a kordé megelőzte a szamarat”: a késő középkori egyházi archontológiát a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával 2011–2014 között készítettem el – a munkám megjelentetésére csak most, a Győri Egyházmegyei Levéltár által 2016-ban elnyert pályázat révén nyílt lehetőség –, ennek a főpapokra koncentráló, a sorozatba illeszkedő része jelent meg a késő középkori archontológia első kötetében. Másfelől – amint a figyelmes olvasó talán már észrevette – módosítottam az alsó időhatáron (a felső, 1526. augusztus 29-e magától értetődő volt). Míg a szóban forgó könyvbenben Engel Pál kötetéhez illeszkedve 1458 volt a kezdőpont, addig a jelen kötet adatsorai az 1440-es

¹⁵ Arch. 1458–1526. 299–300.

¹⁶ Esztergomi érsekek.

¹⁷ HORVÁTH: Győr 13–32.

¹⁸ Pécsi Egyházmegye I.

¹⁹ Listájukat l. Arch. 1458–1526. 58–60.

²⁰ Arch. 1458–1526. 27–63.

évektől indulnak. Ennek okai – mind amellett, hogy az újonnan előkerült adatokat, illetve javításokat is bele lehetett dolgozni – a fentebb már ismertetett túl a következők: a forrásfeltáró munka jövőbeni helyzetében Zsigmond uralkodásának vége erős cezúraként jelenik meg: a Zsigmondkori Oklevéltár befejezése után erősen kétséges, hogy a későbbi időszakokra is készül majd rendszeres forrásfeltárás és -kiadás. Másrészt az 1440-es évek elején – néhány esetben már az 1430-as évek végén – generációváltásnak lehetünk szemtanúi: a Zsigmond király időszakában kinevezést nyert főpapi kar ekkor szinte teljesen kicserélődött. Végül érdemes azt is megemlíteni, hogy az Anjou-kor végén hivatalba lépő és Zsigmond király uralkodásának végéig terjedő időszak főpapságának vizsgálata már megkezdődött.²¹ A főpapokon túl minden egyházmegye esetében összegyűjtöttem az adott egyháznagytól függő méltóság- és tisztségviselőket, sorrendben a következőket.

1) A segédpüspököket, akik forrásainkban legtöbbször *suffraganeus* és/vagy *vicarius (generalis) in pontificalibus* megjelöléssel fordulnak elő. Szerepüket, illetve tevékenységüket sokszor összekeverik a szentszéki bíróságok élén álló vikáriusokkal (*vicarius generalis in spiritualibus*), amelynek oka valószínűleg az lehet, hogy – még ha nem is gyakran, de előfordult – egy segédpüspök egyúttal vikárius is volt. Feladat- és jogkörük azonban jól megkülönbözteti őket egymástól: a segédpüspökök kinevezésük után általánosságban gyakorolhatták a főpapi hatalmat (szentelhettek, bérnálhattak, vizitálhattak, búcsút engedélyezhettek stb.), de a püspök bírói joghatóságát nem gyakorolhatták.²² Az egyes segédpüspökök – néhány kivételtől eltekintve – egyúttal valamelyik, a hitetlenek kezén lévő területen (*in partibus infidelium*) fekvő püspökség címét is viselték, forrásainkban pedig címzetes püspökökként (*episcopus titularis*) jelennek meg, a legváltozatosabb nevű püspökség címét viselve (ezek listáját lásd a püspökségek konkordanciájában). Ők, mivel nem rendelkeztek püspökségük területéről jövedelemmel, vagy azon püspök jövedelmeiből kaptak részt, amelyik mellett segédpüspöki tisztséget viseltek, vagy valamilyen egyéb javadalmat nyertek el akár az adott székeskáptalanban, akár más egyházi intézményekben (prépostságokban, apátságokban).²³ A címzetes püspökségek mezőnyében megkülönböztettem a kisázsiai, közel-keleti, afrikai stb. püspöki címektől a Magyar Királyság egykori vagy a késő középkorban már a török által elfoglalt területén lévő elenyészett püspökségeket: az argyasi, milkói, moldva(bánya)i, nándorfehérvári, szörényi és vidini címzetes főpapokat külön is felvettem az archontológiába.

2) Az egyes egyházmegyékben működő bíróságok, szentszékek élén álló vikáriusokat (*vicarius in spiritualibus [et causarum auditor] generalis*); őket szín-

²¹ Vö. FEDELES: Dom- und Kollegiatkapitel 167–181; *Uő*: König Sigismund von Luxemburg und die ungarischen Prälaten. S. a.

²² A segédpüspökökre általában l. FEDELES: Pécsi segédpüspökök; vö. Cameralia I. LVII.

²³ Cameralia I. LVIII.

tén az adott egyházmegye főpapja nevezte ki.²⁴ Szokás beszélni káptalani vikáriusokról is, de ilyenek csak a forrásaink eltérő megnevezése folytán léteznek, valójában feladatkörük nem tért el az előbbiektől. A különbség csupán annyi, hogy széküresedés idején, mivel a főpásztor halála miatt automatikusan megszűnt a megbízatása és az egyházi bírászkodásnak tovább kellett folynia, a káptalan mint testület nevezett ki vikáriust (*vicarius in spiritualibus et causerum auditor generalis per venerabile capitulum . . . sede vacante constitutus*)²⁵ vagy erősítette meg a korábbi főpap választottját. Különbséget már csak azért sem érdemes tennünk a kettő között, mivel nem ritka az olyan eset, amikor egy vikárius évtizede(ke)n át töltötte be a tisztséget, miközben a főpapi szék többször gazdát cserélt, és ezek során értelemszerűen időnként üresedésre is sor került. A vikáriusok fő feladata egy adott szentszéken történő ítélkezés volt, amelyre az említett kinevezés révén kaptak felhatalmazást.²⁶ Érdemes ugyanakkor felhívni a figyelmet arra, hogy noha a mai magyar katolikus szóhasználatban a vikárius és a helynök ugyanazt jelenti, a korabeli magyarországi forrásanyagban a vikárius (*vicarius*) és a helynök (*locumtenens*) szavak nem szinonim fogalmakként voltak használatosak: a forrásainkban megjelenő helynökök jól elkülöníthetőek a vikárius címmel illetett személyektől és – mint mindjárt látjuk – a vikáriushelyettes személyének megjelölésére szolgálnak. A források – ha egyáltalán kiteszik – két esetben jelölik (*locum*)*tenens* megnevezéssel az illető személyeket: az első, amikor az adott vikárius hosszabb-rövidebb időre eltávozott működési helyéről és a maga helyére *locumtenens*t nevezett ki,²⁷ ám ezek a helyettesítések általában egy-két alkalomra szóltak.²⁸ (A *vicevicarius* megnevezéssel latin nyelvű

²⁴ A forrásokban ez birtokos jelzős alakban jelenik: „Nos Thomas decretorum doctor, prepositus Castriferrei ac canonicus Strigoniensis ecclesiarum necnon reverendissimi in Christo patris et domini, domini Iohannis miseratione divina archiepiscopi Strigoniensis locique eiusdem comitis perpetui, primatis Hungarie et Apostolice Sedis legati nati, vicarius in spiritualibus et causerum auditor generalis” (DL 16953.).

²⁵ L. DL 65100. – Elnevezésükre l. ERDŐ: Középkori oficiális bírászkodás 120.

²⁶ ERDŐ: Középkori oficiális bírászkodás 122–123; C. TÓTH–LAKATOS–MIKÓ: Pozsonyi viszály 11–23, főleg 14–19; LAKATOS–MIKÓ: Über die mittelalterliche Kirchengengerichtsbarkeit des Königreichs Ungarn.

²⁷ Szepesben: „Thomas cantor ecclesie Beati Martini Scepusiensis in absentia venerabilis domini Iohannis prepositi officium vicariatus tenens” (DF 231243.); Vácon: „Egidius decretorum doctor, archidiaconus Chongradiensis ac canonicus ecclesie Waciensis necnon in officio vicariatus locumtenens” (DL 98158.). – Esztergomban Vicedomini Máté esztergomi vikáriust a konstanzi zsinaton való tartózkodása idején *locumtenensi* címmel helyettesítették (C. TÓTH–LAKATOS–MIKÓ: Pozsonyi viszály 24.).

²⁸ Pécs: „Nos Paulus de Gara artium magister, archidiaconus de Marchia et canonicus in ecclesia Quinqueecclesiensi etc., per honorabilem egregium virum dominum Iohannem de Bastonya, decretorum doctorem, archidiaconum de Baranya canonicumque dicte ecclesie Quinqueecclesiensis auditorem generalem ad presens in officio vicariatus surrogatus” (DL 81030.). – Esztergom: „Valentinus de Weresmarth artium liberalium magister iurisque canonici baccalaureatus, canonicus in ecclesia Strigoniensi necnon per reverendissimum in Christo patrem dominum Michaellem episcopum Milkoviensem dicteque ecclesie Strigoniensis in pontificalibus et spiritualibus vicarium generalem nunc propter ipsius absentiam in dicto officio vicariatus in spiritualibus iudex generaliter surrogatus” (DF 249283.).

forrásainkban nem találkozunk, helyette általában az *in officio vicariatus [iudex nunc] generaliter surrogatus*²⁹ kifejezés áll.) A helyettesítésnek egy másik fajtáját jelentette az, amikor a vikáriusi tisztség valamilyen ok miatt hosszabb időn át nem volt betöltve és a tisztséget a püspök által kinevezett helyettesek viselték: ez történt Győr esetében Szatmár Ferenc püspöksége idején – az elnevezésükben azonban sem a *locumtenens*, sem pedig a *vicevicarius* szó nem jelent meg.³⁰ A fentebb írtaknak megfelelően az archontológiában csak abban az esetben vettem fel a vikáriushelyetteseket, ha azok ténylegesen is vikáriusként működtek – azaz egyszerűbben fogalmazva nem volt vikárius. A másik eset a zágrábi egyházmegyébe vezet minket.

Ismert, hogy a püspöki székhelyeken kívül is működtek Magyarországon egyházi, azaz szentszéki, de ugyancsak vikárius által vezetett bíróságok: az esztergomi egyházmegye területén a pozsonyi, a szepesi és az erdélyi szászoké (Brassó és Szeben), az erdélyi egyházmegyében a tasnádi, míg az előbb említett zágrábiiban a csázmái.³¹ Az utóbbi vikáriust együtt szokás említeni a pozsonyi és szepesi vikáriusokkal, mivel mindhárman egyúttal az adott intézmény prépostjai is voltak.³² Míg azonban az esztergomi érsek joghatósága alatt álló két prépost-vikárius megnevezésére latin forrásainkban mindig a *vicarius* szót használták, addig a csázmait a *locumtenens* szóval illették. Ráadásul a csázmái prépostok várakozásainkkal ellentétben nem a csázmái szentszéki bíróságot vezették, hanem nevükkel időről-időre a zágrábi egyházi bíróság élén találkozunk, ahol vikáriusokként működtek a szentszék élén.³³ A csázmái vikáriusok *locumtenens* megnevezésének gyökere másutt keresendő: elnevezésük onnan ered(het), hogy kezdetben – az első kiadványuk 1399-ből ismert³⁴ – a zágrábi vikárius vikáriushelyetteseként működtek Csázmán (*locumtenens domini ... vicarii in spiritualibus ecclesie Zagrabienensis*)³⁵ és majd valamikor az 1440-es évek elején hagyták el önmegnevezésükből az erre utaló kitételt.³⁶ Fontos megjegyezni, hogy a csázmái vikáriusok között egyetlen csázmái prépostot sem találunk.

3) Az egyes püspökségek jószágkormányzóit (udvarbíráit) is a források adta lehetőségekhez képest igyekeztem összegyűjteni. Az udvarbíró – bár lehetett egyházi személy is – világi tisztségviselő volt: ő állt a püspöki birtokok élén, az ő feladata volt a püspökség birtokainak igazgatása és a püspöki jövedelmek ke-

²⁹ Vö. DF 207917. vagy egyszerűbben: „iudex surrogatus” (DF 280557.).

³⁰ Például: „in officio vicariatus per ... Franciscum episcopum ... in absentia sui vicarii iudex deputatus” (DF 265219.); a további példákat l. a győri püspöknél.

³¹ ERDŐ: Középkori официális bíraskodás 121–122. – A pozsonyi vikáriusi bíróságra l. C. ТÓТН–ЛАКАТОС–МІКÓ: Pozsonyi vizsály 47–59.

³² Vö. ERDŐ: Középkori официális bíraskodás 122.

³³ L. a zágrábi püspököknél.

³⁴ DF 282365.

³⁵ DF 282379.

³⁶ Márton csázmái helynök 1441-ben még feltüntette oklevelében ezt, 1442-ben már nem, l. a zágrábi püspököknél írtakat.

zelése.³⁷ Elnevezésük a legváltozatosabb alakokban szerepel forrásainkban, de nagy általánosságban a *provisor curie, administrator, gubernator proventuum* kifejezéssel illették őket. A kivétel itt is a zágrábi egyházmegye, ahol a „klasszikusnak” mondható kifejezéssel *vicarius temporalis (in temporalibus) episcopatus Zagradiensis* (és szövegvariánsai) fordulnak elő. A megnevezésük változatossága korántsem a véletlen számlájára írható. A korábbi, illetve a legújabb kutatások is egyértelművé teszik, hogy a tisztség viszonylag későn jelent meg és vált el a várnagyi tisztségtől: az udvarbíró (*provisor [curie]*) elnevezés a 14. század végén bukkan fel forrásainkban, ám a 15. század közepéig sokszor ugyanaz a személy, a várnagy töltötte be ezt a funkciót is.³⁸ Az adatgyűjtésem alapján jól látszik, hogy az 1450-es évek vége volt a cezúra: ezt követően a legritkább esetben fordult elő, hogy egyazon személy viselte volna mind a várnagyi, mind az udvarbírói tisztséget.³⁹ Az archontológiába csak azokat a személyeket vettem fel, akikről *forrásszerűen* is igazolható, hogy udvarbírák, azaz jószágkormányzók voltak (tehát a várnagyokat annak ellenére sem vettem fel, hogy az 1460-as évekkel bezárólag elképzelhető, hogy egyúttal az udvarbírói funkciót is ellátták).

A munka módszere

Az archontológia tehát az 1440-es évektől a mohácsi csatával bezárólag püspöki kinevezést nyert, illetve főpapi címet viselt személyek neveit és méltóságviselésük idejét tartalmazza. Néhány főpap esetében a kezdődőpont tekintetében kivételt tettem, míg a korszak végén azok esetében, akik túléltek a mohácsi csatát, természetesen a haláluk adta a záró időpontot. A segédpüspökök, vikáriusok és jövedelemkormányzók esetében egy-két esettől eltekintve 1526. augusztus 29-én húztam meg feltárás időhatárát. Egyik esetben sem tekintettem azonban feladatommak a szóban forgó személyek 1526 utáni pályafutásának felderítését.

Az archontológia elkészítésének menete viszonylag egyszerűnek mondható: először az egyes főpapok, segédpüspökök, vikáriusok stb. saját kiadványait gyűjtöttem össze, majd a plébánosok okleveleit tekintettem át a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának elektronikus adatbázisa (DL, DF) alapján. Az így egybegyűlt anyagból először elkészítettem az archontológia vázát. Ezután következett az eddig megjelent szakirodalmi munkák áttekintése, adataik ellenőrzése, majd azok hozzárendelése a megfelelő személyekhez. Végül a vonatkozó időszak kiadott vatikáni forrásait néztem át. Néhány esetben, egy-egy problémásabb időszak tisztázása végett „mélyfúrás” is végeztem a forrásanyagban: átnéztem számos királyi, illetve káptalanok által kibocsátott oklevelet; ezekben

³⁷ KENYERES: *Uradalmak és végvárok* 106, 108; C. TÓTH–LAKATOS–MIKÓ: *Pozsonyi viszály* 15.

³⁸ KENYERES: *Uradalmak és végvárok* 106; SZATLÓCZKY: *Vár a várban* 103.

³⁹ Az erdélyi egyházmegye kapcsán l. HEGYI: *Tizedszedés* 293.

elsősorban a vikáriusokra és jövedelemigazgatókra kerestem és találtam adatokat.

Az esetlegesen egymásnak ellentmondó adatok felbukkanásakor mindig a Magyar Királyság területén keletkezett forrásokban szereplő személyek és időpontok élveztek elsőbbséget a római kúriabeli vagy egyéb forrásból származó adatokban szereplőkhöz képest. Természetesen igyekeztem az adattárba felvett méltóság- és hivatalviselőkre vonatkozó újabb irodalmat is összegyűjteni. A különböző klerikusok méltóságviselési évköreit azonban csak akkor tüntettem fel, ha 1) az adott egyházi intézménynek megjelent modern, mai szempontok szerinti adattára: ilyen Köblös Józsefnek a győri székeskáptalan, illetve budai, fehérvári és pozsonyi társaskáptalanokról (1458–1526);⁴⁰ Fedeles Tamásnak a pécsi (1354–1526),⁴¹ Kristóf Ilonának a váradi (1440–1526)⁴² káptalanról készített munkája. Természetesen nem mellőztem az esztergomi (1400–1499), az egri (1387–1526) és a váci (1378–1526) székeskáptalanokról⁴³ publikált munkáimat sem. 2) Ha az adott székes- vagy társaskáptalan személyi állományáról rendelkezem saját, kéziratossal gyűjtéssel: ezek az esztergomi, bácsi és kalocsai, boszniai, győri (1375–1458), kő/szerémi és nyitrai székeskáptalanok, pozsegai, pozsonyi (1375–1458) és titeli társaskáptalanok. Ezzel együtt azonban korántsem volt az a célom, hogy az egyes személyekre valamennyi adatot összegyűjtsem: sem további javadalmaikra, sem világi, azaz általában kancelláriai és világi bírósági tisztségeikre nem végeztem külön kutatást, hanem azokat a vonatkozó szakirodalom alapján idézem. (A nem azonosított személyek esetében nevüket az oklevélben szereplő, általában latin alakban hagytam.) Az archontológia természetesen nem tart igényt a teljességre, hiszen a források feltárásával a méltóság- és hivatalviselések időtartama minden bizonnyal még pontosabbá tehető.

A munka szerkezete

Az előszót követően az adattárban található rövidítések feloldását szolgáló Rövidítésjegyzék szerepel. Ezt követi a tulajdonképpeni archontológia: a lista élén a két érsekség, majd utána az egyes egyházmegyék betűrendben következnek. Az adatsorok élén rövid szakirodalmi összefoglaló áll, amely a méltóságot érintő főbb munkákról ad áttekintést (már amennyiben van ilyen). Az egyes érsekek vagy püspökök neve alatt először segédpüspökeik (*vicarius in pontificalibus*), majd vikáriusaik (*vicarius in spiritualibus*), valamint a püspökség gazdasági irányítói avagy a püspöki jövedelemkezelők (*provisor curie, administrator/gubernator proventuum, vicarius in temporalibus*) állnak tisztségviselésük forrásokkal bizonyítható időszakával. A dátumok után zárójelben az adat szár-

⁴⁰ KÖBLÖS: Egyházi középréteg.

⁴¹ FEDELES: Pécsi székeskáptalan.

⁴² KRISTÓF: Váradi káptalanok.

⁴³ C. TÓTH: Esztergomi székeskáptalan I–II; Uő: Egri káptalan; Uő: Váci székeskáptalan.

mazási helye található meg (levéltári jelzet vagy forráskiadvány – ezek esetében nem voltam arra tekintettel, hogy az adat a „fejlécben” szereplő munkában esetleg már napvilágot látott-e, céloom egyértelműen az volt, hogy minden esetben primer forrást tüntessenek fel). Ugyanitt jeleztem azt is, ha a dátum királyi oklevél méltóságsorából származik (erre a forrásjelzet előtt álló paragrafus jel hívja fel a figyelmet), itt az 1458 utáni méltóságsorok esetében eltekintettem az eredeti jelzet vagy kiadás feltüntetésétől, mivel a királyi privilégiumok méltóságsorait az Archontológia vonatkozó kötetében – egyfajta segédletként – már közöltük.⁴⁴ A nevekhez és a dátumokhoz jegyzetek társulnak, az előbbieket esetében általában az azonosításhoz szükséges információk szerepelnek, míg az utóbbiaknál feltüntettem, ha a dátum a kinevezése vagy ha az illető méltóságviselése alatt névleg, pápai jelöltként más is viselte az adott tisztséget. A külföldi klerikusok neveit általában az adott ország nyelvének megfelelően használtam, akikről ez nem volt egyértelműen eldönthető, ott a forrásban található alak mellett döntöttem. A név és dátum alatt található sorban az illető főpapi méltósága idején viselt egyéb tisztségeit és javadalmait soroltam fel, de ez – még egyszer hangsúlyozom – csak az archontológia készítése közben előkerült adatokat tartalmazza, külön kutatást erre vonatkozóan nem végeztem. A kötetben bőségesen használtam jegyzeteket, hogy állításaimat minél több oldalról tudjam alátámasztani, mivel senkit sem szerettem volna arra kényszeríteni, hogy az általam adott/vélt megoldást tartsa egyedül elfogadhatónak. A jegyzetekben szereplő adatok és indoklások alapján mindenki önállóan is véleményt alkothat a vitás kérdésekről. Az így létrejött, az elsődleges források segítségével összeállított főpapi (és „beosztottjaikat” felölelő) archontológia remélhetőleg elősegíti a kor árnyaltabb politikátörténeti elemzését és egyúttal biztos alapot teremt az egyházi elit társadalomtörténeti vizsgálatához.

***

Munkám elkészítéséhez az elmúlt több mint fél évtizedben sokaktól kaptam segítséget: munkahelyem, a Magyar Medievisztikai Kutatócsoport – amely az MTA Támogatott Kutatóhelyek Irodájának (egyre csökkenő) pénzügyi támogatása mellett működik – biztosította a kutatásaimnak a technikai, az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja pedig az anyagi háttérét. Köszönet illeti a munkahelyemen Lakatos Bálintot és Mikó Gábort, valamint az MTA BTK Történettudományi Intézetének Középkori Témacsoportjában dolgozó Horváth Richárdot, Neumann Tibort és Pálosfalvi Tamást, akik különbözőképpen – ki adatok átadásával, ki az elkészült részek értő olvasásával – segítették munkámat. Ugyanakkor a szokásosnál is nagyobb hálával tartozom néhány olyan kollégámnak, akik jelentős támogatást nyújtottak az adattár minél teljesebb elkészülé-

⁴⁴ Arch. 1458–1526. 167–314.

séhez: így Hegyi Gézát illeti a köszönet az erdélyi, argyasi és moldva(bánya)i, Kuffart Hajnalkát az esztergomi, Fedeles Tamást a pécsi és Karlinszky Balázst a veszprémi püspökséggel kapcsolatos adatok átadásáért, illetve a már meglévők ellenőrzéséért.

Budapest, 2017. március 5.

C. Tóth Norbert

Summary

This volume contains the names of those who received an appointment to, or held a prelate in the Kingdom of Hungary between the 1440s and the battle of Mohács (1526), and the period of their holding the title. In some cases an exception is made concerning the starting date, and in case of those who survived the battle of Mohács the date of their death is naturally considered a final point of time. Auxiliary bishops, vicars and income governors (temporal administrators) are usually examined until 29th August, 1526.

The archontology includes those diocesan prelates who can be found in the lists of dignitaries of royal privileges, or otherwise occur in the sources from time to time (the archbishops of Esztergom and Kalocsa-Bács/Bač, the bishops of Bosnia, Csanád/Cenad, Eger, Győr, Knin, Krbava, Nitra, Oradea, Pécs, Senj, Skradin, Srem, Transsylvania, Trogir, Vác, Veszprém, Zagreb). Alongside diocesan bishops, provosts of collegiate chapters (of Pressburg, Spiš and Székesfehérvár), who were authorized to wear prelate insignia are also included in the database. The prior of Vrana, however, is omitted from our database, as in the period covered here the holders of the title lost their ecclesiastical function.

However, the lists of dignitaries do not inevitably reflect the whole circle of prelates at any given time. The Dalmatian bishoprics (the archbishops of Dubrovnik, Split and Zadar, the bishops of Hvar, Makarska, Nin, Šibenik, Trogir) were considered being in continuous vacancy after the change of rule in the 1420s, and later the majority were omitted from the lists. On the other hand, the bishops appearing in the lists of dignitaries by no means include all those prelates who were active in Hungarian church public life. These included, among others, those bishops whose territory was already controlled by the infidels (*in partibus infidelium*) and thus their offices were merely titular. Of these I have only retained those prelates whose vanished dioceses had once belonged to the Kingdom of Hungary (the bishops of Arghișu, Bania, Belgrade, Milcovul, Severin, Vidin).

Besides the prelates themselves, in each diocese I have collected the following dignitaries and office-holders, who depended from the holder of the given prelate:

1. The auxiliary bishops (in the primary sources mostly as *suffraganeus* or *vicarius [generalis] in pontificalibus*), whose role and activity are often mixed up with those of the vicars (*vicarius generalis in spiritualibus*). Their duties and jurisdiction, though, are easily distinguishable: auxiliary bishops could exert the whole authority of a prelate, with the exception of judicial authority. All auxiliary bishops were at the same time titular bishops (*episcopus titularis*) of a diocese on infidel territory, wearing a great variety of prelate titles (cf. their

list in the concordance). In the lack of revenues from their own diocese, such prelates were either allocated a share in the income of the bishop to whom they served as auxiliary, or otherwise received a benefice in the cathedral chapter or in a different ecclesiastical institution (priory or abbey).

2. The vicars (*vicarius in spiritualibus [et causarum auditor] generalis*) who led the diocesan court, the consistory. They were likewise appointed by the diocesan prelate. Capitular vicars, who were nominated by the chapter for the period of a vacancy, as the earlier appointment ended with the death of the diocesan bishop (*vicarius in spiritualibus et causarum auditor generalis per venerabile capitulum . . . sede vacante constitutus*), are also included. Their functions were usually equal to that of the vicars, and they were generally confirmed by the new diocesan bishop, thus sometimes serving as vicar under several bishops and vacancies. It is worth noting, though, that while in contemporary Hungarian Catholic parlance vicar and *helynök* (*locumtenens*) are used as synonyms, in the period covered by the present volume they were clearly distinguished from each other, *locumtenens* always denoting a vice-vicar. Our sources refer to someone as *locumtenens* in two cases only: if the vicar left his office for some time and appointed a deputy of his own (such a person generally being called as *in officio vicariatus [iudex nunc] generaliter surrogatus*), and if the post of vicar remained unfilled for some time, and was consequently held by deputies appointed by the bishop. I have only included them in the database in case they actually functioned as vicars.

It is well known that ecclesiastical courts led by vicars also functioned outside the episcopal centres in medieval Hungary: in the archdiocese of Esztergom the court of Bratislava, of Spiš and that of the Saxons of Transsylvania (Braşov and Sibiu), in the diocese of Transsylvania at Tăşnad, and in the diocese of Zagreb at Čazma. While the two provosts-vicar under the jurisdiction of Esztergom were always referred to as vicars, that of Čazma was called *locumtenens*. Moreover, the provosts of Čazma, instead of presiding to an ecclesiastical court at their own seat, occasionally turn up as leading the church court of Zagreb with the title of vicar. Their title of *locumtenens* must consequently have derived from their original position as vice-vicar of the vicar of Zagreb at Čazma (*locumtenens domini . . . vicarii in spiritualibus ecclesie Zagrabiensis*). This self-denomination was only abandoned in the 1440s. It is also important to note that among the vicars of Čazma none of the provosts of Čazma can be found.

3. Within the given opportunities I have also collected the administrators of the episcopal estates. They were usually laymen, and occur in the sources as *provisor curie, administrator, gubernator proventuum*. An exception, again, is Zagreb, where the 'classical' expression *vicarius temporalis (in temporalibus) episcopatus Zagrabiensis* (and its varieties) are used to denote the lay administrator. Scholarship has already made clear that the separation of the office of

provisor from that of castellan was a relatively late development: emerging in the late fourteenth century, the post of provisor was generally held by the castellan himself until the middle of the fifteenth century. The decisive shift clearly occurred in the late 1450s: thereafter the two posts of castellan and provisor were rarely held simultaneously by the same person. I have only included in the database those persons who can be shown to have acted as *provisor* (even if many of the castellans prior to the 1460s can be supposed to have done so.)

Preparing the database, at first I have inspected the charters issued by the dignitaries themselves, then those emanating from the parish priests, using the DL–DF database of the National Archives of Hungary. After this the secondary literature was explored, and the information found therein ranged under the appropriate headings. Finally, the published source material from the Roman archives was consulted for the period investigated. Occasionally, to clarify some more problematic points, mostly concerning vicars and *provisores*, I have also undertaken more intensive target research, examining royal and capitular charters of a certain period.

The dioceses follow each other in alphabetical order, headed by the two archbishops. Each archontological list is introduced by a summary of the relevant secondary literature. The bishops are followed by the names of their auxiliary bishops, vicars and administrators, and the term of their office-holding attested by the primary sources.

Although no archontology can ever be perfect, I nevertheless hope that the present volume will contribute to a more profound understanding of the political history of late medieval Hungary, and provide a solid foundation for the social historical examination of the ecclesiastical elite.